

## Література

1. Прокопенко І.Ф., Євдокимов В. І. Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів: Навч. посібник. - Харків: Колегіум, 2008. - 344 с.
2. Сибирская М. П. Педагогические технологии и повышение квалификации инженерно-педагогических работников. - СПб., 1997.
3. Сибирская М. П. Педагогические технологии. - СПб., 1997.
4. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. - М.: Просвещение, 1985. - 208 с.
5. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний: Психол. основы. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Изд-во МГУ, 1984. - 344 с.
6. Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся. -М.: Знание, 1983. - 96 с.
7. Янушкевич Ф. Технологии обучения в системе высшего образования - М.: Высш. шк., 1986. -136с.
8. Гальперин П. Я. К теории программированного обучения: Материалы лекции, прочит. на фак-те программ. обучения при политехи. музее в 1966 г. - М: Знание, 1967 -44 с.
9. Гальперин П. Я. Психолого-педагогические проблемы программированного обучения на современном этапе: Материалы к Всесоюз. конф, по программ. обучению 31 мая - 4 июня. - М.: Изд-во МГУ, 1966. - 39 с.

УДК 37

В.Г. КУЗЬ

завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології  
Уманського державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини, академік НАПН України, д.пед.н., проф.

## ПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА

**Анотація.** В статті розглядається педагогіка як наука.

**Аннотация.** В статье автор рассматривает педагогику как науку.

**Annotation.** The article considers pedagogy as a science.

Як відомо, будь-яка галузь знань формується як наука за умови виділення специфічного предмету дослідження.

Предметом науки педагогіки є педагогічний процес, який ми розуміємо як спеціально організовану взаємодію педагога і учнів, яка розвивається в часі і рамках певної виховної системи і спрямована на досягнення поставленої мети і покликана сприяти перетворенню особистісних властивостей і якостей вихованців. Тільки при виділенні навчання і виховання в особливу суспільну функцію, коли виникли спеціальні виховні установи і навчальні заклади, в рамках котрих педагогічний процес став не тільки предметом спеціальної організації, але і предметом осмислення, аналізу, прогнозування і цілеспрямованого дослідження, можна говорити про зародження науково-педагогічного знання [3, с. 646].

Наше дослідження опирається на матеріали, здобуті в педагогіці постнекласичної науки (друга половина XX і початок XXI століття), основні риси якої виражаються синергетикою, яка вивчає загальні принципи процесів самоорганізації, що протікають в різних системах (фізичних, біологічних, соціальних та ін.). Орієнтація на «синергетичний рух» - це орієнтація на історичний час, систематичність (цілісність) і розвиток як важливі характеристики буття [7, с. 40].

При цьому між відомими етапами науки - класичному (XVII - XIX ст.), некласичному (перша половина XX ст.), постнекласичному (друга половина XX ст. - початок XXI століття) існує спадкоємність, тобто чітко проглядається «Закон су-бординації»: кожна із попередніх стадій входить в перетвореному, осучасненому

вигляді в наступну. Існування, дія цього закону чітко спостерігається у динаміці головних складників педагогіки - педагогіки співробітництва, особистісно орієнтованої педагогіки, середовищного і компетентнісного підходів до формування шкільного змісту освіти (О. Савченко).

Отже, кожний крок науки підготовляється попереднім етапом і кожний її наступний етап закономірно пов'язаний з попереднім. Наступність - органічна єдність двох моментів: наслідування і критичної переробки. Таким чином тільки осмислюючи та критично переробляючи знання попередників, учений може розвивати науку, зберігаючи і примножуючи істинні знання і минаючи помилкові кроки.

Процес наступності в науці може бути виражений в термінах «традиція» (старе) і «новація» (нове). Це дві протилежності, діалектичне пов'язані сторони єдиного процесу розвитку науки: новації виростають із традицій, все позитивне і цінне, що було в традиціях, в «знятому вигляді» залишається в новаціях.

Новації-це веете, що виникло вперше, чого не було раніше-наукові відкриття, фундаментальні ідеї - філософські течії в освіті (антропологічна, синергетична, гуманістична, герменевтична), підготовка інноваційної, глобалістичної людини (В. Кремень), Homo intelligens (Йонезі Масуда) [5, с. 335-361], ідеї самореалізації особистості (В. Сухомлинський), інноваційні педагогічні технології.

Традиції в науці - знання, нагромаджені попередніми поколіннями вчених, які передаються нащадкам і зберігаються в конкретних наукових співтовариствах, наукових школах, напрямках, окремих науках, наукових дисциплінах.

Спадкоємність наукового пізнання не є одноманітний, монотонний процес, зазвичай вона виступає як єдність поступових спокійних кількісних і докорінних, якісних (скачки) змін. Ці дві сторони науки тісно пов'язані і в ході її розвитку міняють одна одну як своєрідні етапи даного процесу.

Педагогіка - це сукупність знань, котрі покладені в основу аналізу, організації, проектування і прогнозування шляхів удосконалення педагогічного процесу, а також пошуку ефективних педагогічних систем для розвитку і підготовки людини до життя в суспільстві.

Історичний розвиток науково-педагогічного знання проходить декілька етапів:

- 1) зародження педагогічних ідей в руслі філософських вчень;
- 2) формування педагогічних поглядів і теорій в рамках філософсько-педагогічних творів;
- 3) перехід від гіпотетичних і утопічних теорій до концепцій, які ґрунтуються на педагогічній практиці і експерименті.

В часи античності педагогіка як наука самостійно ще не існувала, а була складовою філософії. Тому філософів часу античності ми вважаємо також педагогами. Вони вважали людину двоїстою істотою, яка складається з тіла і душі. Називаючи писемність мертвою, Сократ віддавав перевагу усному міркуванню в діалогах на площах і в палестрах. Інші філософи античного періоду свої педагогічні ідеї висловлювали в наукових трактатах: Арістотель - в «Політиці», Плутарх в праці «Про спартанське виховання», Квінтіліан - у міркуваннях «Про виховання оратора».

В середньовічній філософії головні розмежування проходять не стільки між тілом і душею людини, скільки між «плотською людиною» та «духовною людиною», природа якої трьохчастинна: тіло - душа - дух. Духовність людини - в її сумлінні, совісті з Богом і реалізується у високих почуттях Віри, Надії, Любові. Розвинута у середньовічній філософії, педагогіка знаходить свій розвиток у християнстві, в працях філософів Еразма Роттердамського (Похвала глупості), Франсуа Рабле (Гаргантюа та Пантагрюель), Мішеля Монтеня (Проби), Томаса Мора (Утопія), Томазо Кампанелли (Місто сонця).

Відділеними від філософії є педагогічні трактати Канта («Основи метафізики моральності», «Метафізика моралі»), Я.А. Коменського («Велика дидактика», «Закони добре організованої школи»), Й. Песталоцці (Лінгард і Гертруда), Руссо (Еміль або про виховання).

У Новий час отримує розвиток ідея здатності людини до діяльності (Homo sapiens - людина розумна, Homo faber - людина діяльна) (Роберт Оуен, Й. Герbart, А. Дістервег, К. Ушинський).

Весь період зародження педагогічних ідей, поглядів супроводжувався виникненням нових форм педагогічної думки, оновленням поглядів на природу і практику навчання і виховання людини. На початку XVII ст. Ф. Бекон першим виділяє педагогіку як самостійну галузь наукового знання. З того ж часу педагогічна думка розпочинає опиратися на результати передового педагогічного досвіду. Так, німецький педагог Вольфганг Ратке (1571-1635) розробив змістовне поняття освіти і відповідну методологію, встановивши критерії педагогічних досліджень.

Майже одночасно Я.А. Коменський (1592-1670) здійснив спробу привести в систему і обґрунтувати об'єктивні закономірності виховання і навчання. Він керувався як багатим педагогічним досвідом різних країн, так і своїм власним. Його педагогічні відкриття це - «Велика дидактика», «Всезагальна порада про вправлення справ людських», «Закони добре організованої школи» та ін.

В головній праці Я.А. Коменського «Велика дидактика» всі закони і правила навчання і виховання виведені з природи людини (звідси і принцип природовідповідності). Цей його трактат освітлений вірою в розквіт людської особистості: «Людина є найвище, найдосконаліше і найчудовіше створіння» [6, с. 61]. Вчений вперше обґрунтував принцип навчання і виховання, створив струнку систему загальної освіти, розробив класноурочну технологію навчання в школі, яка і сьогодні функціонує у світі, тому і називають Я.А. Коменського родоначальником педагогічної науки.

З його «Великої дидактики» виділяємо наступні положення щодо педагогіки як науки:

1. Слід усе вивчати не для школи, а для життя, щоб ніщо по виході учня із школи, не вилітало на вітер [6, с. 157].

2. Кожний учень в науці має займатись тим, до чого його (з волі вищого провидіння) тягне захований інстинкт, і потім на своєму місці з користю послужить богам і людям. «Куди не тягнуть здібності, туди не штовхай. Боротися з натурою - марна справа» [6, с. 157].

3. «Наука, або знання речей, будучи не чим іншим, як внутрішнім спогляданням речей, зумовлюється такими ж елементами, як і зовнішнє спостереження або споглядання, а саме - оком, об'єктом і світлом. Оком внутрішнього зору є розум або розумові здібності, об'єктом, - усі речі, які є поза і в інтелекті, світлом - належна увага» [6, с. 158].

4. Загалом, «юнакові, який бажає проникнути в таємниці наук, необхідно додержуватися чотирьох умов:

- 1) він повинен мати чисте духовне око;
- 2) перед ним повинні бути поставлені об'єкти;
- 3) повинна бути в наявності увага і потім
- 4) те, що підлягає спостереженню, повинне бути представлене одно за одним у належному порядку, - і він усе буде засвоювати вірно і легко» [6, с. 158].

Тепер про золоте правило дидактики: «все, що тільки можна, давати для сприймання чуттями, а саме: видиме - для сприймання зором, чутне - слухом, запахи - нюхом, те, що підлягає смаку - смаком, доступне дотикові - через до-

тик. Коли які-небудь предмети відразу можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони відразу схоплюються кількома чуттями...» [6, с. 159].

Початок пізнання необхідно починати з відчуттів, бо «немає нічого в умі, чого раніше не було б у відчуттях. А тому слід було б починати навчання (а також - дослідження - В.К.) не з словесної розмови про речі, а з реального спостереження над ними. І тільки після ознайомлення з самою річчю нехай іде про неї мова, що з'ясовує справу всебічніше ... Коли ми бажаємо прищепити учням істинне й тверде знання речей, взагалі треба навчати всього через особисте спостереження і чуттєвий доказ» [6, с. 159].

Для успішного дослідження в навчанні має бути міцна основа, закладена глибоко, на яку і буде спиратися дослідження;

Наступне завжди має ґрунтуватися на попереднє, а попереднє має зміцнюватися наступним [6, с. 138];

- навчання має проходити з належною підготовкою умів [6, с. 123];
- навчання іде від більш зального до більш спеціального [6, с. 123];
- від більш легкого до більш трудного [6, с. 123];
- у всьому має бути поступ вперед, не поспішаючи [6, с. 123];
- для безпосередньої користі [6, с. 124];
- у школі має бути викладене все те, що на користь дитини буде їй необхідне впродовж всього її життя [6, с. 210].

В період з XVII до XVIII століття окреслився етап генерування нових педагогічних ідей із дослідно-експериментальних, інноваційних для того часу шкіл. В історії розвитку педагогічної думки, цей факт пов'язаний з іменами Й. Песталоцці (1746-1827), Й. Гербарта (1746-1841), Ф. Фребеля (1782-1852), А. Дістервега (1790-1866).

В умовах експериментальної школи Й. Песталоцці розробляв програму навчання і виховання дітей з малозабезпечених сімей, Й. Гербарт - методологічний інструментарій педагогіки як науки, зокрема дидактику. Він вперше розвиває ідею виховуючого навчання, логіку навчального процесу, а також пропонує практичні методи морального виховання, звід рекомендацій врахування індивідуальних особливостей особистості.

А. Дістервег сформулював і розкрив суть таких принципів навчання і виховання, як природо- і культуровідповідності.

Наступний етап в розвитку педагогічної науки зв'язаний зі збагаченням педагогічного знання в надрах філософії під впливом педагогічних трактатів, тобто філософи і педагоги-дослідники розглядали проблеми взаємозв'язку теорії і практики навчання і виховання. В даній галузі педагогічної теорії були виявлені соціальний, історичний та культурологічний аспекти [2, с. 23].

З початку XX століття помітно виросла кількість педагогічних центрів - кафедр, лабораторій, науково-дослідних установ, поживав обмін досвідом між ученими в національному і міжнародному масштабі, що стимулювало становлення і розвиток педагогічної науки і практики.

В цей період в педагогіці чітко проглядаються дві її основних парадигми - педагогічний традиціоналізм та альтернативний напрям. До традиціоналізму в той час відносили соціальну педагогіку (джерелом педагогічної науки і практики вважали соціально-історичні знання), релігійну педагогіку (намагання синтезувати віру і науку на основі релігійних канонів), педагогіку, зорієнтовану на філософське осмислення процесу виховання і освіти.

Антитрадиціоналісти запроваджували нові ідеї та концепції: вільного виховання, експериментальної, прагматичної, функціональної педагогіки і педагогіки особистості.

Наступний етап розвитку педагогічного знання (друга половина XX віку) ґрунтується на саморозвитку наукової галузі, яка поєднує процеси інтеграції і диференціації з широкою взаємодією з іншими науками - філософією, психологією, соціологією, фізіологією, математикою, політологією, економікою.

У процесі диференціації наукової дисципліни виділяються різні галузі педагогіки - загальна, дошкільна, шкільна, професійна, соціальна, вікова, компаративна, корекційна, військова, спортивна. А також історія педагогіки, педагогіка вищої школи, антропологіка (навчання, виховання, розвиток людини впродовж всього її життя), елітопедагогіка [1, с. 26].

Філософи XX століття продовжують пошук істинності людини. В кінці XX і на початку XXI ст. утверджується філософія освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Путай, В. Огнев'юк). У XX столітті та на початку XXI ст. наука досягла небувалих висот у своєму розвитку, що, безперечно, зумовлено появою теорії відносності, квантової механіки, синергетики, біоетики, а на нинішньому етапі - нанотехнологій. На початку XXI століття Одеська медико-філософська школа обґрунтувала початок нового етапу історичного розвитку медичної етики, котрий отримав назву «Нооетика».

«Впровадження нооетики дасть змогу модифікувати діяльність людини з урахуванням пріоритетів Ноосфери, Біосфери, а врешті решт, і конкретної особистості», - пише її автор, академік АМН В.М. Запорожан [4, с. 46].

Важливою проблемою сьогодення є творення і нової держави, і нової людини, для чого потрібна нова філософія педагогіки, нова теорія виховання сучасної людини, людини близького і далекого майбуття, яка ще не створена, бо ще не розроблено теорію розвитку і становлення нової держави «Україна».

«В Україні поки що не вдалося добитись суспільного консенсусу з приводу ідеї чи моделі майбутнього улаштування України, і головне протиріччя лежить у площині уявлень про те, що становить собою українська державність - відродження древньої держави, її звільнення від чужоземного гніту чи створення нової молодшої держави XXI століття на основі історичної спадкоємності різних культур, світового досвіду і власних програм розвитку» [9, с. 95].

Систематика педагогічних явищ і феноменів, а також теорій і концепцій як результат інтеграційних процесів здійснюється в рамках педагогічної фактології, феноменології, конструктології і концептології. Як кожна наука, педагогіка включає в себе фактичний матеріал, отриманий в результаті тривалих спостережень, експериментів та дослідів в галузі навчання та виховання. На цій основі здійснюються наукові узагальнення фактичного матеріалу, які виражені в поняттях, принципах, методах, теоріях і закономірностях; реалізуються гіпотези, які прогнозують нові способи вирішення педагогічних проблем з урахуванням сучасних суспільних тенденцій.

З кінця XX і початку XXI століття активно розвивається методологія педагогічних досліджень (І. Бех, Володимир Бондар, М. Боришевський, В. Луговий, І. Прокopenко, О. Сухомлинська, О. Савченко, М. Ярмаченко).

Сучасне суспільство, соціологи називають постіндустріальним або інформаційним, а останнім часом - суспільством знань. Всі три терміни розглядаються як синонім, або етапи розвитку одного і того ж феномена, в котрому головним культурологічним центром є вироблення, обробка і трансляція знання.

Починаючи з середини першого десятиліття XXI ст., широко розповсюдженим терміном для означення цього феномена було взято «learning» - «суспільство, що навчається» з додавкою: «lifelong learning» - навчання, що продовжується все життя. Дійсно, цей термін підкреслює специфіку інформаційного суспільства,

в котрому лавиноподібно зростаюча нова інформація постійно витісняє стару... Ще декілька десятиліть тому назад науковцям говорили про те, що майже повний цикл оновлення знань відбувається раз на двадцять літ, потім - раз на десять. Прийшов час, коли навчання в школі та ВНЗ, а тим більше в аспірантурі і докторантурі (тобто 16-20 літ), потребує радикальної заміни отриманих і вже частково застарілих знань. Вихід - різні форми продовження навчання, в тім числі навчання дорослих (adult education) і періодичні курси підвищення освіти з відривом і без відриву в(д виробництва і, нарешті, освіта, яка триває впродовж всього життя.

Головне в освіті - навчати людей з дитячого, навіть дошкільного віку, вчити-ся, прищепити їм здібність чи здатність до подальшого удосконалення і зберегти її на все життя. Суб'єкт навчання, щоб не відстати від інших, не дискваліфікуватися, повинен займатись самоосвітою і з певною періодичністю проходити курси перепідготовки і, за бажанням, оволодівати новою професією, а то й декількома впродовж життя. В деяких розвинутих країнах (наприклад, США), навіть пенсіонери залучаються до цього процесу, заохочуються, в тім числі і матеріально. Це веде до продовження життя, збільшення активного віку людини.

В суспільстві, заснованому на міцному фундаменті знань, вища освіта, особливо елітна, отримує пріоритетну роль в розвитку окремих країн і світового співтовариства в цілому. Ясна річ, що в такому суспільстві на перший план виходять люди, які володіють цим знанням, здатні приміняти його на практиці і творити нове знання, становлять його інтелектуальну еліту. Серед освітніх структур цього суспільства особливе місце посідає елітна освіта, головною метою котрої і є підготовка еліти знань. Взагалі під елітною освітою (фр. elite - краще, добірне, вибране) розуміють особливу, привілейовану освіту для вузького кола молоді, яка має можливість її отримати завдяки високому статусу батьків (соціальний стан, матеріально-фінансові можливості) або високим показникам інтелекту на різних стадіях відбору й оцінки (випускні іспити в школах і коледжах, конкурси талановитих дітей тощо) [9, с. 261-262]. Навчання, знання, інформація роблять людину компетентною в своїй сфері діяльності.

В суспільстві, де лідирує економіка знань, особливе місце посідають освіта і наука, найперше елітна освіта, тісно пов'язана з виробництвом знань і підготовкою кадрів, котрі володіють високими технологіями, методологією аналізу високотехнологічної інформації, кадрів супервисокої кваліфікації, новаторів, які відкривають нові горизонти перед людством, способом існування котрого є неперервний і швидкий розвиток. Якщо раніше отримані знання швидко старіють, потрібне їх постійне оновлення і переосмислення, необхідні нові підходи, нові ідеї, нові узагальнюючі теорії.

«Майбутнє нашої країни буде визначатись не нафтовими і газовими багатствами і взагалі не ресурсами сировини, а інтелектуальним потенціалом, рівнем розвитку науки і освіти, високих технологій. За цими параметрами вимірюється конкурентноздатність економіки, місце країни в сучасному світі» [1, с. 8].

Освітній процес посідає особливо важливе місце в рекрутуванні еліти, підвищення якості якої безпосередньо зв'язане з якістю освіти, яку вона отримує. Особливу роль освіта посідає в постіндустріальному, інформаційному суспільстві, в котрому величезне значення мають інноваційні і креативні здібності еліти, вміння нестандартно мислити, здібності до оригінального вирішення проблем, багато з яких принципово нові для людства. Вступивши в третє тисячоліття, ми «цілком можемо усвідомити не тільки важливість окресленої проблеми, але і її масштабність; намітити нові підходи до її вирішення і практичної реалізації» [1, с. 19].

Рівень освітньої системи країни значною мірою визначає її вагу і авторитет у світовому співтоваристві, а наше майбутнє буде визначатись молодим поколінням, котре починає жити і творить у новому тисячолітті. У сучасному світі отримує шанс стати процвітаючою країною держава, яка створює максимальний простір для реалізації творчих потенцій, виявлення талантів і здібностей людей і використання їх на службі суспільству. Тому суспільство повинно шукати, виявляти таланти з дитячого віку, розвивати і плекати їх.

Тому зрозумілим є пошук яскраво виражених обдарованих дітей з раннього, навіть з дошкільного віку, в школі, коли вже проявляються інноваційні, креативні здібності, нестандартне мислення, здатність до оригінального вирішення проблем, багато з яких принципово нові для нинішнього дня. Отже, вирішення цієї проблеми є особливо важливим завданням і потребує нових підходів до його реалізації.

В США, для прикладу, обдаровані діти (gifted children) «відслідковуються» державою та ведучими корпораціями, їм виплачують стипендію, після закінчення середньої школи пропонують на вибір найпрестижніші університети; обдарованим дітям з бідних сімей надають додаткову матеріальну допомогу.

Відомо, що різноманітні здібності, наприклад, комунікативні, серед них якості лідера, формуються вже в ранньому віці. Щоб виявити і розвинути ці таланти (а це - сфера елітопедагогіки), необхідні певні передумови - створення рівних стартових можливостей для представників молодого покоління, можливостей вступити в конкурентну боротьбу за отримання освіти якнайвищого рівня, котра була б ключем до висхідної соціальної мобільності. За цієї умови до вищих, найпрестижніших позицій в суспільстві придуть дійсно найталановитіші, чесні люди, які можуть і зможуть забезпечити оптимальне управління суспільством [1, с. 19-20].

Отже, постійне оновлення і практичне використання науки, зокрема елітної педагогіки, елітної освіти, престижного виховання сприяють плеканню різнобічно розвинених креативних особистостей - елітних фахівців, яким притаманні комунікативні здібності, лідерські якості та організаторські вміння, тобто новітню культурну політико-адміністративну еліту нового тисячоліття.

#### Література

1. Ашин Г.К. Мировое элитное образование / Г.К. Ашин. - М.: Анкил, 2008 - 360 с.
2. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов. - СПб.: Изд.: «Питер», 2000 - 304 с
3. Гончаренко С. У. Педагогічна наука: Енциклопедія освіти Голов, ред. В. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 644-646.
4. Запорожан В.Н. Путь к ноетике. - Одес. гос. мед. университет. - 2008. - 284 с
5. Йонезі Масуда. Гіпотеза про генезис Homo intelligens / Соціальна філософія. Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. Віталій Лях. — К.: Либідь, 1996. — с. 335-361.
6. Коменський Я А. Велика дидактика / Коменський Я.А. Вибр. пед. те.: Т.1.- К.: Рад. школа, 1940 - 248 с.
7. Кохановский В.П., Пржиленский В.И., Сергадеева Е.А. Философия науки. Учеб пособие - М.: ИКЦ «МарТ», 2005. - 496 с.
8. Левшин Л.А. Логика педагогического процесса. - М.: Знание, 1980 - 96 с.
9. Михальченко М.І. Елітна освіта / М.І. Михальченко. Енциклопедія освіти / АПН України. Голов, ред. В. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 261-262
10. Никитин В.А. Идея образования или содержание образовательной политики / Никитин В.А. - К.: Оптима, 2004. - 205 с.
11. Престижное воспитание: Журнал для родителей и педагогов - Москва, подписной индекс - 79402
12. Szoltusek A. Filozofia pedagogiki. — Katowice, Wydawnictwo «Esse», 2003. — 541 s.